

ACC. N:R M. 15786:1-20.

Landskap: Småland

Upptecknare: Ingeborg Johansson, Markaryd

Härad: Sunnerbo

Berättare: " " "

Socken: Markaryd

Berättarens yrke: husföreståndarinna

Uppteckningsår: 1963

Född år 1898 i Heringsryd

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Julseder. s. 1-20.

LuF 22

Julförberedelser i sömnen och närvarande tid.
 Genomgången vi äro bosatta i staden eller på landsbygden
 har vi säkerligen det gemensamt att vi äro liksom
 bundna vid traditionen så att seder och bruk här
 vara så inrotade i folklivet att vi knappast äro i
 stånd att frigöras från desamma. Därför är det
 nog så, att vi följa traditionen och är det en sed som
 är rådande nog för att den tillämpas, det faller sig
 så naturligt, åtminstone för oss äldre.

Som nu detta med julförberedelser är alla slag,
 då är man i regel ute i god tid och planera och resonera
 i detta intressanta ämne, som sanningen att säga är ett
 efterlångtat avbrätt i den vid denna tid så trista vardagen.
 Här smekas om ljusstövning, slakt, bak etc och man får inte
 gå förbi någon detalj, allt skall göras perfekt till jul, det är man
 otroligt överens om. Nu är kanske julkaket det allra mest
 mångsidiga i julbestyras, ty här byggen, såväl i
 1 samhället som ute på landsbygden gör man anspråk

LUF 22

12/2-63

på att allt skall vara hembakat om det skall vara
 fullgott. Man vänder så hårt på denna sed att även i de
 hem där man ärel om köper bröd och kakor i affären
 så snart det dras ihop till julstök tar man fram
 grejerna och återupplivar den ädla konsten. I regel börjas
 man julfaket med pepparkakor, och då gäller det att de
 gamla formerna av gulltar, gummisar, grisar, bockar,
 stjärnor och mera sådant är i sådant skick att man
 kan framställa sådana exemplar ty det är juist modellen
 som går i julstid. Övrigt i hem där inga barn finnes
 sitta på bänkarna sig för dylikt gör man sig det
 omakel att knäpa ihop de nämnda figurerna ut peppar-
 kaksdeg ty en sådan detalj kan man ju ingalunda gå
 förbi när det är jul förberedelser. Där man sedan är
 aldrig så litet konstnärsligt onlagd kan man göra
 verkliga finesser av sådan deg. Man bygger för
 pepparkakshus efter mönstret i den kända sagan "Hans
 och Gretel". Men det är tydligt att sådant fodras både

tid och handlag och därför måste man av sådana skäl
 nöja sig med enklare framställningar härvidlag.
 Yr för man gör sådan affär av pepparkaksbaket till jul
 vet väl ingen med säkerhet, men för min del tror jag, li-
 det gäller märkard med ommejd, att utom det, att pepparkakor
 är ett allmänt omtyckt småröd är det också det äldsta
 sådant man vet om. Självt minnes jag tydeligt när
 seden att baka pepparkor till jul blev allmän här i bygden.
 Antagligen var det någon gång under det första decenniet
 av vårt århundrade och man vill tro, att uppslaget till
 denna förnämliga kaksort kom till bygden från Helsingborg
 ty man vet bestämt att "handlarns Hilda" som hon kallades
 här, var villig nog att lära bort sina kunskaper till husmod-
 rarna här i bygden. Nu var hon stolta och alla sägs
 upp till "hunderomman" som en mästarinna, vad hon
 sade och gjorde det var värt att beakta, enligt vad de gamla
 berättade. Också hörde man dem berätta att hon lärades
 till gjordarna för att lära husmodrarna att baka vefbröd

Det var nämligen något nytt för trakten i början av
mittidalet. Alltså kan man väl fastslå att det är från staden
de nya uppslagen i bakfragan (finare bak) har kommit för
att sedan efter hand utbrejats till vad det nu är.

Då det gäller julbröd är det ju alltid speciella sorter man
gör in för. Jag erinrar mig julkeisar, dessa flottlyskokta
kakor som finnes i varje hem till jul. Men detta slags
sonbröd är en gammal daktin. Redan på 1700- och 1800-talet
var idén med flottlyskokta kakor, som ett förnämligt julbröd
så godt som genomförd. Vemmer kallas kakorna klemäter
och man är allmän överens om att de gör sig utmärkt
till kaffet under julhelgen. Ett par, tre av dessa julkeisar
och lika många pepparkakor skulle pleaseras ovanpå
julkögen om den skulle anses riktigt fullgod.

4
Här i bygden var det mycket vanligt före att barnen
fingo julhögar och som regel var det gudmor som
försåde dem. För som de var flera barn i
familjen kunde också julhögar bli något olika

allt beroende på hur pass generös gudmor man lyckats
få. Ibland kunde julhögen vara kompletterad med någon
sak i regel något klädesplagg och då var det en gläp-
sadan grän för mottagaren. Säkertligen gladdes man sig
för julhögen i äldre tid lika mycket som barnen i
närvarande tid göra för den mängd av julklappar de
få. Julhögen, av gammal stil skulle nog inte mycket
intressera vår tids barn som i regel äro så förmätne
men för femtio år sedan var det helt annorlunda. Då tog
man emot gåvor med tacksamhet.

Men trots allt överflöd som rådde, även i våra bygdar
är man likväl begiven på goda kakor. Det framkommer
allmänt då man reser till jul. Utom de slags kakor
som tidigare nämnts får vi inte förbisa spritsar
eller som de kallades här för "sprudtagelse". Men denna
slags kakor hör till de gamla uppfinningarna (de beagnas
des allmänt som förmög för femtio - sextio år sedan)
och det ser verkligen ut som att de gamla norrman-

dens man vant sig vid hade förtäde när julbaket
 skall startas. Då har vi smålandskringlor som är något
 typiskt för denna trakt. Dessa kunna naturligtvis icke
 undvåas om julbaket skall vara fullständigt och till
 "gemni" åt husmor, som inte vill utesluta någon detalj i
 detta viktiga förtä. Pöschagen (vetebrod) av alla bästa
 slag är också ett viktigt inslag i julbaket. I äldre
 tid var det en omständlig procedur att baka vetebrod
 till jul, att det krävde både tid och krafter det kan
 man i friskt minne. Då skulle den gamla murugnen
 eldas varm och det var ansevärda mängder som
 gräddades en sådan dag. Numera har detta förenklats
 betydligt. I regel läser man vetebrodsbaket beres till
 dagen före julaften och med de resurser som nu står
 till buds är det hela bara en lek. Transar och jul-
 ottekringlar förekommer icke numera. De ristämada
 formade som 2 vara tillverkade av jästdeg och anses
 ett konsumerat innan man förtä julotte färden.

Isrannarna voro av samma slag och avsedda att
delas ut på julkägarna. Denna sed är emellertid
helt bortlagd sedan ett trettiotal år tillbaks. Dock
har man hittat på andra seder härvidlag på senare år
och att de ofta hand godtagas det var en given sak.
Jag erinrar mig "Lusskakker" &c nägot i den stilen
sådant formos jästkakorna till Luciafirandet, som
sedan ett fjogotal år tillbaks har utbredd sig mer
och mer här i våra bygder. Här ute på landsbygden
firar man Lucia på så sätt: några unga flickor kläda
sig i vitt, en av dem har ljus i håret, de andra bära ljus
i handen så går de omkring i gårdarna och sjunga några
inöfnde sånger som passer för dagen. För en sådan pre-
station bliva de naturligtvis trakterade med lusskakker
pepparkakor &c och i vissa fall pengar, allt eftersom
hushållen är generös. Seden i fråga har kommit med
inflyttade skolfolk och varit föröf i stor utsträckning.
Man tror alltså att Luciafirandet ursprungligen

kommit från staden och på nämnda sätt brett ut sig till en allmän sed även på mindre befolkade städer. Detsamma kan sägas om julkonsten och dess tillkomst. Det är emellertid betydligt längre tid som denne figur haft en plats i folklivet, om man länkar sig alla de omfattningar på bonader man sett av konsten i funktion, men det är en annan sak hur långt tillbaka seden med julkonst tillämpats i hemmen här i bygden. Om man säger så här en fygofem år är man nog rätt nära närmast.

I många hem anenar man numera, att julböcken också bör hava en plats i ett hem under julhelgen, och därför har man av halm tillverkat något som liknar en bok och utstyrt med röda band och grönblått allt för att försöka påminnas sig så mycket gammalt som möjligt vid juletid och på så sätt källa traditionen vid liv. Vi är nu en gång "bättre" och kan säga sig fri. Det kan emellertid tilläggas att i de hem

det Guds ord har en plats och respekteras toleranter
man verkligen Luciafirandet, jultomten eller julbocken.
Det är julens stora betydelse som skall framträdas
även i det yttre menar man här, varför man dekorerar
och pyntas med helt andra motiv på bräder och dylikt,
allt för att visa sin avsky för hedendom och vidsteppelse.
Julgranen däromot, kättes med oblandad belägenhet överallt
här i bygden. Sedan med julgran är gammal. Visserligen
fanns den inte i varje stuga vid tiden omkring 80-talstiolet
men undan för undan blev den mera allmän och de hem
som år 1910 inte hade julgran är lätt räknade. Ett julgranen
skulle vara bländ och pyntad visste man redan då, men
då det gällde utstyrseln var det en betydlig skillnad på
densamma då och nu. I vilket hem man kom var
julgranen ungefär likadant bländ och de saker man
hängde på var i regel hemgjorda. Man klippte
rensor av kulört papper som flätades ihop till
gjutlängor sådana hängdes upp i granen och

ingen menade, att inte det drog galant. Vidare
sällverkade vi papperskonfekt, här skulle förstås vara
en karaktäristisk inakt, men det var inte alltid sådant
kunde åstadkommas, huvudsaken att konfekten såg
bra ut i graven. Flera andra pappersprydnader kände
man på, den så kallade "prästasäcken" fanns i julgranarna
överallt här i bygden för femtio år sedan, och så
naturligtvis ljus och äpple som var det allra viktigaste.
På flera ställen kunde man också bakor/formede som
stjärnor med ett hål i mitten/hängande i julgranen
vilket var för småbarn något riktigt roligt.

Men julgranen såväl som så mycket annat har
förändrats under årens lopp, prydnader av bästa slag
köpes irligen och man håller ganska jämna steg
överallt härvidlag. De elektriska ljusen strålar i
fönstren från granen i varje hem under julhelgen
så nog gör man till, även i närvarande tid för att
skapa julstämning, såväl i samhälle som landsbygd.

Det är möjligt, att det förekom andra slags julträd
här i bygden innan granen så helt slog igenom.
Jag minnes mig ett äldre par här i byn, för omkring
fyrtio år sedan, som vederligt hade de aldrig någon
julgran utan i stället en välbuxen embuske, som
placerades i ett hörn längst fram i storstugan.

Det kan tänkas, att man av gammalt var inordnad med
denne sed och hade inte burage att lämna den, till
gälderlighet konservativ som man var på det stället.
Embuschen var klädd ungefär på samma sätt som
julgranen vid denna tid, och varför inte? Den tog sig
riktigt bra ut! Loh var det ingen som var bågad att följa
exemplat vid den tiden, men det har ofta sagts, att det
gamla kommer igen och verkligen skynkar man redan
en god början att både en och före kan användas att
jämte granen (som naturligtvis har sin gamla plats)
göra det julfest och trevligt. En embuske vid var tiden
om förbrukningen det har man sett på flera ställen

redan och man antar, att denna vadras sed kommer
att föllämnas i stor utsträckning. Till julpyntet
utomhus bör skäa, att en krans av lingonris hänges
på dörren, allt för att skapa feststämning och häusel.
Furoris kan inte heller uteslutas numera, när man
pyntar till jul. För att belysa detta skall jag anföra
ett ansmitt var ett samtal som jag hörd i en liden
jul: Husets dotter berättade för att julgranen varrade
och lovade med pondus, aldrig mer här kommer en julgran
i huset, vi skall härnäst bläda en liden fur för den
är hållbarare. Men när i huset hade en annan inställning
till allt vad furoris heter som prydd med menhus och säger:
en furegren aldrig så liden i en was betyder osämja
i huset så de gamla och vi kommer ej att särta oss
ut för dylikt. Men som när får övertaget det återstår att se.
Det vill synas som man på denare är mer och mer
gilt in för att skapa feststämning ute i det fria by sedan
ett fjögotal är tillbakas har julgranen på "drökanden"

En plats i köpingen som kallas så varit en verklighet till allmän förfusning. Detta värde uppdrag som skedde snart, så att enskilda företag numera håller sig med julgran på den egna tomten. Men ute i byarna kan man följa exemplet. Vid bankaffären skolas julgrenen numera ganska allmän till stimulans åt kunderna vilka säkerligen uppskatta arrangeringarna.

Varifrån detta och bruk ursprungligen kommit vet vi ingen med säkerhet men vi antager, att många sådana haft sin upprinnelse i staden och där särskilt vid seminarie och med skolfolk förklarats i bygden. Som nu deltar med julkrubba! Vi vet att redan i småskolan samlas många barns dagar före jul med tillverkning av varjehanda julpynt och bland annat julkrubba med de olika figurererna, hur man förfärdigat. Här i småskolan blir det ju endast färger, om att framställa det hela i papper och färger men i folkskolans slöjdhus gör man stallet och figurererna.

i trä och smältes desamma i olika färger. Naturligtvis är det endast i familjer med barn som sådant julpynt förekommer och här uppskattas det också märkbart, det har man belägg för.

Andra slöjdsaker speciellt för julen började man vid samma tid (i början av 40-talet) tillverka det gällde adventstakar föred nu skulle man fira advent och tände ett ljus varje lördag innan jul. Jag minnes så tydligt då jag såg det här arrange man get första gången. Det var på en skolfest anordnad för barn och deras föräldrar någon vecka före jul. En flicka uppmanades att gå fram och tända adventsljusen, vilket hon gjorde men tände endast de tre och gick sedan och satte sig helt ogenerad. Vi äldre däremot som satt och såg på (okunniga om den nya metoden) trodde att hon tappat kläppen och gjorde en "tabbi" och man började här småmålade något om en tafalt flirbunge, som var såg så fienligt ut. Men snart fick man reda på att detta var en ny sed, som den biverande lärarinnan infört från en

långare plats som hon tidigare innehåft, och, att vi
accepterade den nya seden behöves jägarelikunderstycke.
Ett sedan dess förekomma det adventstjärna i varje hem och
vi måste erkänna, att denna sed är en vacker egyptisk
sitt den efterlängade julhelgen.

Swenska lärarinna, införde seden med adventstjärna
och ungefär vid samma tid. De första exemplaren av
adventstjärna tillverkade hon själv av trä (alltså inget slöjd-
arbete) för egen del, och allmänt påseende. Således hade man
ett egyptisk, men man kan inte säga att denna vackra advent-
stjärna hann bli allmän eftersom affärerna snart nog
tillhandahöll adventstjärna av ett papperaliknande
material som var och ännu är mycket bekänt att
placera den elektriska glödlampor uti.

Just vid denna tid fick bygden sin elektrisering och kanske
detta var orsaken, att man slöjade med lysel, och prisa-
det samma genom att fände både adventstjärna och vackra
adventstjärna och placera i fönstren i fönstret överallt

här i bygden. Tackrossen för ljus i adventstid är alljämbart
 lika stort. Utom de här nämnda saker, bör det liksom
 till minnelse, att en liten adventsgrens blir hämtad och
 i ordningställd till första adventsrisdagen. Visserligen en
 visserligen minnelse om den stundande helgen men på samma
 gång ett utslagande i förskott av feststämning och julpröj.
 Medan det är tal om seder och bruk i adventstid bör man
 nämna adventskalendern som är så uppbakad av
 barn i alla åldrar. Hur spännande är det inte att varje
 dag öppna en lucka och taga del av innehållet, det rent av
 somittas på oss äldre så vi vill också vara med och se
 vad man hittar på. Numera skall det vara tre-fyra
 exemplar av adventskalender hängande på en vägg
 i vardagsrummet om man skall vara tillfreds för "de
 ha alla andra" heter det. Denna sed med adventskalender
 är också omkring fjugo år gammal i våra bygder
 men snart hittar man väl på något nytt som ersättning,
 "den som lever får se."

En gamla vackra seden, att pryda rummen särskilt
höket med bonader av alla slag hålles på ett gån-
En eller högst två sådana kan ju förekomma, men
i stort sett verkar det som man tröttnat på hela bonads-
systemet och önskar nyare uppslag krusidlag. Det före-
kommer också för all del. Sedan en tid är tillbakat finns
det ett rikt urval av bilder, stjärnor, mångkublar, krus etc
som klistras omkring köksspisen allt för att åstadkomma
något festligt och krusligt.

17
Gjirlangarnas tid är förbi definitivt inomhus men
däremot sedt på gatan i samhället kan man nu meta-
inte gå förbi denna detalj, det skulle anses "vara efter
sin tid" och det aktas man sig för. desobädrat! Att det är
ett krävande arbete att binda gjirlanger i sådant om-
fattning som nu är fallet överallt det vet var och en
och därför uppskattas det också både av samhällets
egna innesånare och de som komma dit. Det egna
färdlaget binder gärna också en gjirlang av färeri och

fäster upp omkring skylfönstret, vilket onödligen
prydes sin plats i galebildern, så här i juletid.
Eljest vill det synes som man i närvarande tid vore
allmänt benägen att "Laga i den lätta åndan" då det
gäller julförberedelser av alla slag, det har i varje fall
inte en jämförelse med vad man gjorde förr på detta
område. Dess det hindrar inte, utan man ser i regel
fram mot julen med oblandad förhoppning, särskilt
bland barn och ungdom. Här kan man sika julklappes-
bestyr som kan vara nog så invecklade problem ibland.
Det är inte endast familjemedlemmarna som skall kom-
mas ihåg med julklapp men för tiden, utan släkt
och vänner bör också i någon mån ihågkommas det hör
till god ton. Sådant kan nog välle byderi; man vill varken
"Laga sig till skam eller skada" men julklappesdelningen
vill man ingalunda avstå. Detta är en detalj i jul-
bestyren som har utvecklats onömnt på trehundra års
tid. Det förekommer julklappar även på den tiden

men det vandra mycket Olygsamma fodringar på sännsk.
 Man var rädd med det lilla och säkerligen var både
 givare och mottagare lika tillfreds som vad desamma
 bliva i våra dagar, där penninglyjckklappsbudgetkan på nytt
 till flera hundra kr. I regel är man ute i god tid och
 förser sig dy det gamla systemet att vandra med julklapps-
 inköper till i sistnämnda tillämpas sällan numera.
 Här i Markaryd har vi julmarknad andra fredagen i dec.
 och då gäller det att enligt gammal sed upfinna sig där,
 aningen man är spekulant på varorna som utljudas
 eller ej. Ett del är ett roligt liv på torget i Markaryd
 en sådan dag behöves jag väl inte undersöka, folk praffes
 och pratar och det ser verkligen ut som detta vore det
 egentliga ärendet, ty då det gäller köp av varor drager man
 sig åt de stora affärshusen där man har mycket att
 välja på. Men någon sak kan man inte undgå att
 köpa ute i ständer då det är julmarknad ty det vore
 det samma som att svika traditionen och det vill man inte.

Storrum, och även andra förtag har på senare år
dragit sig för att bjuda alla som kommer in på kaffe
på julmarknadsdagen, en trevlig uppförning ike sand!
På liknande sätt tillfredsställes man hunderna i våra
båda landaffärer här ute på bondvissjan, men med den
skallnaden, att man valt den allmänna skyltsändagen
för jul som dag då hunderna träkteras. Så mycket varare
är det här, att hunderna blivra riktigt bjudna någon dag
innan att infinna sig i affärsberumet, där man i ordning
ställ förstås så för kaffegäster. Hunderna infinna sig
oaktelighvis mangrant både gamla och unga och att man
har det trevligt och gemmylligt "det var en sak." Man står
sig friskt i firrummet, storstugan och affären, under på
att tillställningen uppskattas. Sedan ett tiotal år tillbaka
har detta arrangemang blivret en sed som ingen vill
avstå helst som det anses att densamma är själva upp-
fattas till de egentliga julförberedelserna i hemmen
här i våra bygder, marklyrd med omsorg.